

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • יום רביעי לסדר מטות - בין המצרים תשע"א

איזה הרגשה נעימה הייתה שם, ופעם אמר לי הרב מפוניבוז' זצ"ל כי כשהוא נמצא בבית החזו"א הוא מרגיש שם את השכינה! כך גם בבית המקדש הייתה הרגשה נפלאה של השראת השכינה שאין לתאר, אשריך בעולם הזה שאין לנו מושג מהו.

ותיקנו חכמים את התעניות כדי שזכור מה שהיה לנו, אלו שהיו בזמן החורבן הרגישו יותר את החיסרון וכמו שמובא בגמרא (ב"ב ס, ב) כשחבר הבית בשנייה רבו פרושים בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, נטפל להם רבי יהושע אמר להם בני מפני מה אי אתם אוכלים בשר ואין אתם שותים יין, אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבים על גבי מזבח ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכים על גבי המזבח ועכשיו בטל? עד כדי כך הרגישו בחיסרון בית המקדש שלא היו מסוגלים לאכול בשר שהזכיר להם את הקרבנות, אבל אנחנו אין לנו מושג מהו הצער הזה.

וכתוב עוד שבזמן שבנו את בית המקדש השני, הצעירים שמחו מאד, אבל הזקנים שזכרו בכבוד הבית הראשון הצטערו ובכו מאד, כי בבית שני היו חסרים חמישה דברים (יומא כא, ב), וכתוב בעזרא פרק ג' "ורבים מהכהנים והלוויים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון בייסודו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ורבים בתרועה בשמחה להרים קול; ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם". עד כדי כך, כזה הרגש היה, שהרגישו את מה שחסר מבית המקדש הראשון, ובכו בקול גדול.

ומפני ירידת הדורות שרחוקים אנו מזמן חורבן בית המקדש, הוצרכו לתקן מנהגים נוספים כדי להרגיש את החורבן, כמו פיוטי הקינות שהתחילו רק בזמן הגאונים והראשונים, וחברו במשך השנים עוד הרבה קינות, כי בשנים מוקדמות יותר לא היה צורך בכל זה, והרגישו את הצער והחיסרון גם בלא הרבה קינות, אבל אנחנו אין זה מספיק לנו, ואנו לא מרגישים את החורבן כל כך, וצריכים להוסיף עוד דברים כדי להרגיש את החורבן.

לכן גם אסור להסתפר בכל שלושת השבועות, שאין זה מדינא דגמרא אלא תקנה מאוחרת יותר, שראו צורך לתקן זאת כדי לחזק את הרגשת האבלות על החורבן, וכן תיקון חצות שתיקוהו המקובלים בתקופות מאוחרות יותר, נועד כדי לחזק את הרגשת הצער על החורבן, ורבים היו בוכים ומתאבלים בתיקון חצות על החורבן, וכן יש אנשים שבוכים עד עצם היום הזה, וכתוב במשנה ברורה (תקנא, קג) לברכות חצי שעה בכל יום בבין המצרים על חורבן בית המקדש, יש בעלי מדרגה שמרגישים את צער החורבן, וזוכרים במה שחסר, ומתחילים לברכות מרוב הצער על זה, אבל מי שאינו מרגיש את הצער, אם לא כואב לא בוכים.

ועל זה כתב הרמב"ם כי סיבת כל התעניות היא לזכור את החורבן, ומדוע צריכים לזכור ולהצטער? "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים", להבין כי הסיבה שהחורבן נמשך זה מפני שהחטאים נמשכים, והחטאים שלנו הם המשך החטאים של דור החורבן, ואם היינו מתקנים את החטאים כבר היה בית המקדש נבנה, וכמו שאמרנו (ירושלמי יומא א, א) כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו הוא חרבו, אנחנו האשמים בזה שאיננו בעלי מדרגה כאלה שזוכה לבית המקדש, ועדיין אנו באותה מדרגה של דור החורבן.

נמצאים אנו עתה בימי בין המצרים, שלושת השבועות שמשבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, ויש ארבע תעניות מדברי קבלה לזכר החורבן, שבעה עשר בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, ועשרה בטבת, כל הצומות הללו שייכים לחורבן בית המקדש, ויש עוד תענית מדרבנן 'תענית אסתר'.

והרמב"ם (הלכות תעניות ה, א) ביאר מהו טעם כל התעניות, וזה לשונו: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתודו את עוונם ואת עון אבותם וגו'", עכ"ל.

הנה אנו סבורים כי כל הצרות היו רק בזמן החורבן, ומה לנו להתאבל כעת על הצרות שהיו אז בשעתו, אבל הרמב"ם כתב כי לא כך הוא, והצרות שהיו אז נמשכות עד עתה, וכמו שהזכיר בלשונו "שגרם להם ולנו אותן הצרות", שגם לנו אין בית המקדש עד היום הזה, וחסרים אנו את ההשפעה הגדולה של קדושה.

מלבד כל הצרות הרבות הסובבות אותנו, שאנו נמצאים במצב תמידי של סכנת נפשות, ומתקיימים בדרך נס, אויבנו מסביב עומדים עלינו לכלותינו, וכבר הגדירו חז"ל את מצבינו (אסתר רבה י, יא) "כבשה אחת בין שבעים זאבים", ועוד צרות רבות חוץ ממה שחסר בית המקדש.

לצערו אין אנו מרגישים את החיסרון במה שאבדנו את בית המקדש, ואיננו יודעים איזה תענוג היה לפני החורבן, לא מרגישים בחיסרון בית המקדש.

נתאר לעצמנו את התענוג הגדול שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים, חז"ל הק' מתארים את החורבן בלשון (ברכות ג, א) "אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם", איזו הרגשה היא של בן מלכים שהיה סמוך על שולחן אביו המלך, ותמיד היה נמצא בשמחה בבית המלכות ולא היה חסר לו כלום, ופתאום הוגלה מעל שולחן אביו, האב נמצא והוא רחוק בן מלכים אינו מורגל למצב כזה, כל מי שרגיל לאיזה דבר, או שרגיל לכבוד, וזה נלקח ממנו - חייו אינם חיים!

הלא ידוע שאדם שהיה רגיל בפעילות של שמחה והפסיק קשה לו מאד, ופנסיונר היוצא לפנסיה זה אסון, שמאבד את כל המרץ ונכנס בדיכאון מחוסר מעש, אמנם בימינו ב"ה יש כוללי בעלי בתים, וסיפר לי אדם שהיה עובד כל ימיו לפרנסתו ויצא לפנסיה, והתחיל ללמוד בכולל בעלי בתים, ואמר לי כי עכשיו אין לו רגע אחד פנוי, והוא עסוק יותר ממה שהיה עסוק בשנים קודמות, שכל הזמן הוא תפוס בסדרים קבועים של תורה וחסד, אבל מי שאינו עושה כן ויוצא לפנסיה נכנס בדיכאון, כי חסר לו הפעילות שהיה עסוק בה כל הזמן, וכך כל אדם שהורגל לחיים טובים, אם חסר לו החיים האלו, חייו אינם חיים.

אלא שאנו לא מרגישים את התענוג הנפשי שהיה בזמן שבית המקדש היה קיים, כזו הרגשה של בנים הסמוכים על שולחן אביהם, שנמצאים עם האב ורואים את האב, וכגון עשרה ניסים שהיו בבית המקדש, אין לנו מושג איזה הרגשה זה יכול לתת, כך ראו והרגישו את אבינו שבשמיים, אנחנו מאמינים ויודעים אבל לא מרגישים כמו שהרגישו בבית המקדש, וכמו שזוכרים אלו שהיו ליד החזון איש זצ"ל,

ועל זה אמרו "נקרא רע, אהוב", שהם שני חלקים זה אחר זה, אחרי שהוא נקרא רע, הוא גם אהוב על כולם, אך קודם זה תלוי בו שהוא יהיה רע, שאינו מחפש שיבואו אליו, אלא הוא עצמו הרע והידיד, על ידי זה הוא גם אהוב.

והיינו כמו שאמרו (אבות ג, י) "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו". וביאר רבינו יונה שם, "מי שמשאו ומתנו נאה עם הבריות וכולם מכירים כי באמונה הוא עושה, כדאמרינן במסכת יומא (פו, א) כל תלמיד שקורא ושונה ונושא ונותן באמונה עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו ואמו שלמדוהו תורה וכו', ועל זה רוח המקום נוחה הימנו, מפני שהתורה מתקלסת על ידו", עכ"ל.

והדרגה הבאה לאחר מכן היא "אוהב את המקום", והיינו שמגיע לאהבת השם, אף על פי שכבר מתחילה היה עוסק בתורה לשמה מתוך אהבת תורה, אבל אהבת תורה אינה אלא ענף מאהבת השם, וכמו שביאר המסילת ישרים פרק י"ט שכל שמחה של מצוה היא ענף מאהבת השם הטמונה בעומק לב האדם, אבל "אוהב את המקום" זה אהבת השם ממש, שהאהבה פורצת ויוצאת אל הפועל.

ואחרי אוהב את המקום בא "אוהב את הבריות", והיינו כמו שביארנו במקום אחר כי אהבת השם קלה היא יותר מאהבת הבריות, מפני שאהבת השם יש לזה סיבה על פי האמונה, שמרגיש ויודע שהכל יש לו מן השמים, כמו שביאר בחובות הלבבות בשער עבודת האלוקים ושער הבחינה, וממילא הוא מרגיש שחייב הכרת הטוב על זה, ומאחר שהוא יודע שהוא 'אהוב' הוא מוכרח לאהוב גם כן, ועל ידי זה הוא אוהב את המקום.

אבל אהבת הבריות היא עוד מדרגה, כי הרי חברו לא עשה לו שום טובה, ולא קיבל ממנו כלום שיהא חייב בהכרת הטוב אליו, ואהבת הבריות היא חיוב גם בלא שתהא סיבה מיוחדת לאהוב אותו, והדרך לזה היא על ידי עסק התורה לשמה, וממילא נקרא רע, אהוב, ואוהב את המקום, וכמה מדרגות יש באהבת השם, ואחריהם באה אהבת הבריות, שבה נוכל לתקן את חטא החורבן, להגיע למדרגת אהבת הבריות שהיא ההיפך משנאת חנינם שגרמה את החורבן.

זהו מה שכתב הרמב"ם כי תכלית כל הצומות וכל המנהגים הוא, כדי שנדע את החטא שגרם את החורבן ונתעורר לחזור בתשובה, וכדי לחשוב מה היה חטא החורבן צריכים קודם להרגיש את מה שחסר, זוהי דרגה גבוהה ואינה קלה כל כך, אבל צריכים להרגיש על ידי שמתעמקים ומתבוננים בזה, יש בימינו הרבה ספרים שנתחברו על זה, כיצד להרגיש את מה שהיה לנו בזמן בית המקדש ומה שחסרנו מאז, לקבל מושג של השתוקקות למה שחסר.

וכשמתעוררים להרגיש את מה שחסרנו חוזרים בתשובה, על ידי עסק התורה לשמה, וכל הדברים הבאים אחרי זה כמבואר בפרקי אבות הנ"ל, יש דרכים לזה על ידי ספרי מוסר, חובת הלבבות ועוד ספרים, המבארים כיצד להגיע בדרך הטבע לאהבת הבריות, ועל ידי שנתחזק בזה נזכה לגאולה שלמה בקרוב!

והחטא שגרם את החורבן הוא שנאת חנינם, כמו שמפורש בגמרא (יומא ט, ב) מקדש שני מפני מה חרב מפני שהייתה בו שנאת חנינם, שנאת חנינם היא תוצאה ממידות רעות, ונקראת שנאת 'חנינם', אפילו אם נראה שיש סיבה לשנאה, כי הסיבה אינה מוצדקת, ועלינו לתקן את החטא הזה שגרם את החורבן, ולהתחזק באהבת הבריות שהיא ההיפך של שנאת חנינם.

כיצד מגיעים לדרגה של אהבת הבריות? נוכל ללמוד זאת מדברי המשנה באבות (ו, א) "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות", הרי שהעוסק בתורה לשמה זוכה בסופו להיות אוהב את הבריות, ונתבונן בסדר הדברים כיצד מתקדמים בזה, מעסק התורה לשמה עד להיות אוהב את הבריות.

הנה בתחילה כתוב "כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה", לא נתפרשו במשנה מה הם "הדברים הרבה" שזוכה העוסק בתורה לשמה, אבל הם הרבה דברים לא מפורשים שזוכה העוסק בתורה לשמה.

מהו העוסק בתורה לשמה? שלומד מתוך סקרנות לדעת ולהבין מה שכתוב, בלי ביטול תורה, וכמו שהביא הנפש החיים (ד, ג) מדברי הרא"ש בנדרים כי עסק התורה לשמה היינו "כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות", מצד אחד יש פחד מביטול תורה, אבל יש הנאה ממה שלומד.

ככלל יש לדעת שאי אפשר ללמוד בלא הנאה, מתוך יראה לבד אי אפשר ללמוד, יראת שמים אינה מספקת ללימוד התורה, אלא צריך שהלימוד יהיה מעניין וימשוך את הלב, שאם הלימוד אינו מעניין לא שייך ללמוד, דבר שמשעמם אי אפשר ללמוד, לפעמים מתאמצים מעט אבל זה לא יימשך לאורך זמן, לכן צריכים ללמוד לפי הטבע ומשיכת הלב, יחד עם יראת שמים שלא להימשך אחר דברים אחרים שמושכים.

זהו עוסק בתורה לשמה, מצד אחד הוא אוהב ללמוד כי הלימוד מעניין ומושך אותו, ומצד שני הוא יודע שיש איסור ביטול תורה ואינו מתבטל, כשאדם נהנה ממה שהוא לומד יכול להמשיך הלאה, אבל אם אינו נהנה בהכרח יש הפסקות באמצע הלימוד ואינו בגדר "עוסק בתורה", וכשעוסק בתורה כראוי באופן הנ"ל, זוכה לדברים הרבה.

ועוד הוסיף התנא ואמר "וכל העולם כולו כדאי הוא לוי", בשבילו היה כדאי לברוא את העולם, אפילו אם לא היה בעולם אף אדם אלא הוא - היה העולם קיים! כמו אדם הראשון שהיה היחיד בעולם, והיו צריכים את כל העולם בשבילו, אינו יודעים למה אבל כך הוא זה, וכיוצא בזה גוף האדם שצריך כל אבר ואבר כדי שיהיה הגוף מושלם, ויש דברים שמגלים בסוף מדוע צריכים אותם, המכונה של הגוף היא כמין מחשב משוכלל שאין לנו מושג בחכמה הזאת, וכך כל העולם כדאי להיבראות בשביל האדם הזה שעוסק בתורה לשמה.

והמשיך התנא עוד "ונקרא רע", הנה כבר ביארנו שיש ארבע מדרגות, "אהבה אחווה שלום ורעות", אהבה היא אהבת הבריות, אחווה היא אהבה משפחתית, אהבה יותר חזקה, ושלום זו דרגה נוספת, כי לפעמים יש חיכוכים בתוך המשפחה, ורעות היא דרגה רביעית, כי לפעמים יש אהבה ואחווה, וגם אומרים שלום זה לזה, אך אין רעות ולא מתעניינים האחד במצבו של חברו, כל אחד חי לבד, ועסוק בעיסוקים שלו, ואינו חושב על השני, זה יכול להיות גם בתוך המשפחה, וכבר היו מעשים שראש המשפחה היה חסר לו רעות, שטען כי הוא לומד בהתמדה ואם ידבר עם המשפחה זה 'ביטול תורה'... על כל פנים זה רעות, שמתעניינים האחד במצבו של השני.

וזהו שאמרו על העוסק בתורה לשמה "נקרא רע", והיינו שהוא ברעות עם כל אחד ואחד, יש ידידות ניכרת בגלוי, וכגון אם נוסע באוטובוס ויושב ליד מישהו, הוא פותח בשיחה עימו, שזה נותן הרגשה טובה לשני, לפעמים יש אדם שנראה מוזר ומפחדים לדבר עימו, אבל כשיושבים ליד אדם נורמאלי זוהי רעות לדבר איתו, ולפעמים כשיושבים ליד אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות אפשר גם להשפיע באופן זה.

לעילוי נשמת

הגאון רבי יחזקיהו יוסף ליבוביץ זצ"ל
בן מורינו הגאון הגדול רבי חיים שלמה שליט"א
נלב"ע י"ז סיון תשע"א
ת.נ.צ.ב.ה.